

ПОНЯТТЯ ЗМІСТУ АКТИВ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ У ЗАСТОСУВАННІ СУДАМИ УКРАЇНИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сформульовано поняття та вимоги до змісту актів судового тлумачення, спрямованих на забезпечення єдності у застосуванні судами України кримінального законодавства, а також указано на структуру актів судового тлумачення для покращення розуміння норм кримінального законодавства.

Ключові слова: акт судового тлумачення, зміст, вимоги до змісту, терміни, дефініції.

Постановка проблеми. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови можемо знайти визначення поняття «зміст»: 1. Те, про що йдеться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується (переважно у книзі, статті і т. ін.). 2. Сутність, внутрішня особливість чого-небудь. Певні властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів і т. ін. 3. Розумна основа, мета-призначення чого-небудь [1, с. 467]. Виникає потреба надання поняття «зміст актів судового тлумачення, спрямованих на забезпечення єдності застосування кримінального законодавства» (далі – акти судового тлумачення).

Стан дослідження. Окремі аспекти проблеми висвітлювались у працях Т. Подорожної, М. Кострової, Е. Кісілюк, О. Рарога, М. Хавронюка, П. Рабіновича, О. Маріна та ін. Проте поняття та вимоги до актів судового тлумачення у юридичній літературі висвітлено недостатньо.

Мета статті – розроблення поняття змісту актів судового тлумачення. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати поняття змісту актів судового тлумачення на основі поняття «зміст»; визначити вимоги до актів судового тлумачення; вказати зміст актів судового тлумачення, які ухвалюються з питань застосування положень Загальної та Особливої частини кримінального кодексу (далі – КК), проблеми змісту актів судового тлумачення, необхідність досконалого змістовного викладу актів судового тлумачення.

Виклад основних положень. Зміст актів судового тлумачення повинен відповідати таким вимогам:

1. Не суперечити кримінальному законодавству.
2. Не містити нові правові норми.
3. Дійсно роз'яснювати норми законодавства, а не лише дублювати їх.
4. Покращувати розуміння кримінального закону у правозастосуванні.

Зміст і структура актів судового тлумачення, на нашу думку, повинні відповідати вимогам, які залежать від таких чинників:

- 1) до якої частини КК належить роз'яснення;
  - 2) до якого розділу КК належить роз'яснення;
  - 3) складність норм законодавства, які необхідно роз'яснити;
  - 4) вирішення питань кримінально-процесуального законодавства;
  - 5) надання визначення взаємозв'язку питань, які вирішуються цією постановою з іншими питаннями;
- б) встановлення особливостей окремих норм щодо певних категорій осіб (наприклад, тих, які вчинили злочини до вісімнадцяти років).

Можемо запропонувати таке визначення змісту актів судового тлумачення: «Зміст актів судового тлумачення – це сукупність роз'яснюючих законодавство положень, їх сутність, внутрішня особливість, властивості, характерні риси, які відрізняють їх від норм законодавства та рішень судів у конкретних справах, які сформульовані з метою забезпечення єдності застосування кримінального законодавства».

За обсягом акти судового тлумачення повинні бути максимально вичерпні, вирішувати максимальну кількість питань, а не окремі.

З урахуванням цих позицій акти судового тлумачення, які ухвалюються з питань застосування положень Загальної частини КК, повинні мати таку, на нашу думку, структуру:

1. Вступна частина містить такі відомості:
  - відомості про те, як застосовуються відповідні норми КК на практиці, які помилки допускаються під час застосування норм Загальної частини КК, причини їх виникнення, незрозумілість законодавства чи недоліки процесуального розгляду справи, вплив постанов на правозастосування;
  - у вступній частині можна повторити окремі положення Конституції України та інших нормативних актів, які стосуються норм, роз'яснення яких здійснюється;
  - навести причини різного застосування норм законодавства за результатами узагальнення;
  - вказати питання, які потребують роз'яснення.

2. Основна частина актів судового тлумачення повинна містити, на нашу думку, такі складові:

– визначення термінів. Визначення не повинні лише дублювати законодавчі терміни. Їх слід доповнити роз'ясненням незрозумілих ознак, характеристик, які спрямують суди на правильне застосування норм на практиці.

Якщо поняття у законодавстві відсутнє, то його формулювання обов'язково повинно міститися у роз'ясненні, адже на основі проведеного узагальнення Пленум може сформулювати найбільш компетентне та правильне судам поняття, яке відсутнє у законодавстві;

– розмежування різних правових понять. Роз'яснення повинно здійснюватися на основі відмежування ознак під час узагальнення судової практики з метою уникнення неправильного розуміння норм законодавства під час застосування;

– вказівка на міжнародні документи, які регламентують відносини, що роз'яснюються.

Наприклад, правильно вказується Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 лютого 1992 р. № 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» у Постанові Пленуму Верховного Суду (далі – ВС) «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3 червня 2005 р. № 7 (п. 10) [2, с. 7];

– вказівка на норми інших законів, які регламентують роз'яснювальні відносини. Для окремих інститутів кримінального права, крім КК, характерним є регулювання іншим законом.

Наприклад, Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 р. і Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. зазначає мету застосування примусових заходів медичного характеру і примусового лікування у Постанові Пленуму ВС «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3 червня 2005 р. № 7 (п. 1) [3, с. 89].

На нашу думку, закони у актах вказуються з такою метою: а) використання термінів, які містяться в законах; б) повторення мети законів; в) встановлення заходів для реалізації мети;

– необхідні переліки. За необхідності визначення певного поняття шляхом переліку він повинен: відповідати положенням КК та інших нормативних актів; бути чітким і точним; вичерпним; зрозумілим для застосування на практиці; не містити суперечностей в окремих пунктах;

– положення, за потреби, щодо застосування норм КК 1960 р. Таке положення має значення для окремих злочинів, проте на практиці є низка проблем щодо їх вирішення;

– положення щодо особливостей застосування законодавства щодо осіб, які вчинили злочини у віці до вісімнадцяти років;

– визначення умов, які необхідні для настання певних наслідків.

Перелік умов повинен відповідати законодавству та узагальнювати розуміння застосування окремих норм на практиці, а також містити певні процесуальні вимоги для настання окремих наслідків;

– визначення рекомендацій щодо особливостей застосування покарання. Питання, які потребують роз'яснення, можуть стосуватися поєднання різних видів покарання, поєднання основного і додаткових покарань, здійснення обмежень під час застосування окремих видів покарань тощо;

– положення щодо порядку діяльності учасників кримінально-процесуальних відносин.

3. Заклучна частина повинна містити такі відомості:

– вказівку на постанову чи постанови, які втратили чинність у зв'язку з прийняттям вказаної постанови.

Натомість, акти, що роз'яснюють зміст положень Особливої частини КК, на нашу думку, повинні роз'яснювати, власне, зміст відповідних статей та визначати правила кваліфікації конкретних злочинів, відмежування різних складів злочинів і повинні складатися з таких елементів:

1. Вступна частина. В цій частині має зазначатися вказівка на додержання судами законодавства, яке об'єднує певний розділ КК, наявність порушень норм матеріального та процесуального закону.

2. Основна частина має охоплювати такі складові: 1) опис системи відповідних злочинних діянь та конкретних видів злочинних діянь, які входять до неї; 2) визначення родового об'єкта таких злочинів та характеристика їх суспільної небезпеки; 3) визначення змісту загальних ознак (понять), які мають значення для всіх чи більшості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена у статтях КК України, правила застосування яких роз'яснюються; 4) визначення безпосереднього об'єкта складу кожного такого злочину, а за необхідності також предмета та потерпілого; 5) визначення обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину.

Варто вказати, як визначити причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, ознаки такого причинного зв'язку та особливості для різних видів злочинів. Необхідно надати роз'яс-

нення факультативних ознак об'єктивної сторони – місця, часу, обставин, засобів, знярядь учинення злочину;

- 6) визначення суб'єкта відповідного злочину;
- 7) визначення суб'єктивної сторони складу злочину – форми та виду вини, мотиву та мети конкретного злочину;
- 8) визначення змісту усіх кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак;
- 9) стосовно кожного складу злочину якісний акт судового тлумачення повинен:

– містити правила відмежування аналізованих злочинів від правомірних діянь, а також малозначних діянь, якщо такі можуть виникати;

– вирішувати питання можливості (неможливості) вчинення незакінченого посягання на такий злочин, добровільної відмови та вчинення злочину у співучасті;

– визначити суміжні злочинні діяння та правила їх розмежування;

– містити найбільш поширені правила кваліфікації цього злочину за сукупністю з іншими тощо.

Всі ці правила мають бути в основному не потенційними (надуманими, можливими), а ґрунтуватися на результатах узагальнень застосування кримінального законодавства.

Вказівка на правила призначення та обставини, що враховуються під час призначення покарання;

10) Положення щодо особливостей застосування покарання за окремі злочини, насамперед додаткові.

3. Заключна частина.

Вказівка на постанову чи постанови, які втратили чинність у зв'язку з прийняттям зазначеної постанови.

Можна зробити висновок, що поняття змісту актів судового тлумачення як умови, що забезпечує якість актів, повинен відповідати певним умовам: не суперечити кримінальному законодавству; не містити правові норми; роз'яснювати норми законодавства; покращувати розуміння кримінального закону у правозастосуванні.

Зміст актів судового тлумачення повинен складатися з вступної, описової і заключної частин, які, своєю чергою, роз'яснюють окремі питання застосування кримінального законодавства.

Окресливши наше бачення структури актів судового тлумачення, слід звернути увагу і на декілька моментів щодо безпосереднього змісту таких актів.

Основною проблемою чинного законодавства є проблема термінології. І, на нашу думку, її мали б вирішувати судові органи, які наділені правом судового тлумачення.

Проте у тих постановах ПВС України, що існують нині, все-таки основна заслуга – це роз'яснення термінів, дефініції яких відсутні в тексті нормативно-правового акта. Не слід забувати, що акти судового тлумачення мають нормативний характер. Саме тому у актах судового тлумачення повинно бути чітке та правильне роз'яснення таких, невизначених у законі, термінів. А в тому випадку, коли дається визначення термінів, то акт конкретизує або навіть заповнює прогалини у законодавстві, що є ознакою правотворчого характеру.

Тільки терміни, які мають визначення, сприяють досягненню точності правових приписів [4, с. 218]. Т. С. Подорожна зазначає, що функція забезпечення однозначного тлумачення та застосування закону, пояснення змісту останнього потенційним і дійсним учасникам правових відносин має ґрунтуватися саме на дефініції понять [5, с. 11].

У літературі розроблено низку рекомендацій, яким критеріям повинен відповідати процес створення дефініцій, які однозначно стосуються і актів судового тлумачення.

Узагальнюючи викладені в літературі підходи, можна виокремити такі підстави необхідності досконалого змістовного викладу актів судового тлумачення:

1. Доцільність обмеження або виключення суддівського угляду.

О. І. Рарог і Ю. В. Грачева зазначають, що правова термінологія може бути ефективним законодавчим засобом обмеження, а частіше – виключенням суддівського угляду [6, с. 96].

2. Застосування до потреб практики.

Інтерпретація текстів нормативно-правових актів завжди визначається потребами практики [7, с. 233]. Роз'яснення Пленумом окремих слів, термінів і норм законодавства також визначається потребами практики.

3. Визначення змісту понять.

М. А. Мороз зазначає, що «ключ» до розкриття змісту понять і правильної кваліфікації злочинів потрібно «знаходити» в роз'ясненнях [8, с. 38].

4. Уніфікація підходів до розуміння кримінального законодавства.

Хіба не ВС України повинен зробити усе залежне від нього для того, щоб під час вирішення судами правового конфлікту не виникали

непорозуміння між учасниками кримінального процесу, принаймні, на семантичному ґрунті? [9, с. 19].

5. Заповнення термінологічних прогалин КК.

Проте роз'яснення не завжди ліквідують неоднозначність законодавства, іноді навіть її посилюють.

Висновки. Зміст актів судового тлумачення – це сукупність роз'яснюючих законодавство положень, їх сутність, внутрішня особливість, властивості, характерні риси, які відрізняють їх від норм законодавства та рішень судів у конкретних справах, які сформульовані з метою забезпечення єдності застосування кримінального законодавства.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що основними вимогами до змісту якісного акта судового тлумачення є: 1) правильне застосування правил юридичної техніки; 2) повна відповідність змісту актів судового тлумачення законодавству; 3) відсутності у ньому «новостворених» правових норм; 4) акт судового тлумачення дійсно роз'яснює положення законодавства, а не лише дублює їх; 5) акт судового тлумачення покращує розуміння кримінального закону для правозастосувача; 6) акти судового тлумачення ґрунтуються на узагальненнях і висновках практики вирішення певної категорії справ та аналізі допущених судами помилок. А забезпечити дотримання та реалізацію названих вимог можна шляхом виконання, у цій частині роботи вимог щодо структури актів судового тлумачення, правил щодо формулювання дефініцій та правил юридико-лінгвістичного тлумачення загалом.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

2. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7 // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 6 (58). – С. 5–10.

3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посіб. / укл. Б. О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – 463 с.

4. Чулінда Л. Залежність тлумачення правових приписів від оформлення переліків у текстах нормативно-правових актів / Л. Чулінда // Українське право. – 2000. – № 1 (13). – С. 216–219.

5. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засоби забезпечення однозначно тлумачення та застосування закону / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 10–12.

6. Рарог А. И. Законодательная техника как средство ограничения судебного усмотрения / А. И. Рарог, Ю. В. Грачева // Государство и право. – 2002. – № 11. – С. 93–100.

7. Чулінда Л. Герменевтичний метод дослідження юридико-лінгвістичних властивостей текстів нормативно-правових актів / Л. Чулінда // Українське право. – 2002. – № 1. – С. 229–234.

8. Мороз М. А. Повторність та сукупність злочинів: окремі питання кваліфікації / М. А. Мороз // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 5 (81). – С. 35–39.

9. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [упоряд. і автор передмови М. І. Хавронюк]. – К.: Юрисконсульт. – 2006. – 550 с.

Яворская В. Г. Понятие содержания актов судебного толкования, направленных на обеспечение единства в применении судами Украины уголовного законодательства

Сформулировано поняття и требования к содержанию актов судебного толкования, направленных на обеспечение единства в применении судами Украины уголовного законодательства, а также обозначено структуру актов судебного толкования для улучшения понимания норм уголовного законодательства.

Ключевые слова: акт судебного толкования, содержание, требования к содержанию, понятия, дефиниции.

Jaworska V. G. The concept of judicial interpretation acts aimed at ensuring uniformity in the application of criminal legislation by courts of Ukraine

The author formulates the concepts and requirements to the contents of acts of judicial interpretation aimed at ensuring uniformity in the criminal legislation application by courts of Ukraine as well as points out the structure of judicial interpretation acts to improve understanding of criminal law regulations.

Key words: act of judicial interpretation, contents, requirements to contents, terms, definitions.

Стаття надійшла 27 вересня 2013 р.